

АПРИЛСКОТО ВЪСТАНИЕ, ОТРАЗЕНО В РУМЪНСКИЯ ПЕЧАТ И В РУМЪНСКАТА ЛИТЕРАТУРА

Думитру Завера (Букурещ)

Априлското въстание през 1876 г. е резултат от един революционен процес, който се развива в България и всред емигрантските среди извън нея в началото на втората половина на XIX в. Организацията и размахът на това въстание показват на световната общественост, че българският народ е решен повече от всякога дотогава да извоюва свободата си и да изгради държава, достойна за неговите възжеления. Годишите преди въстанието са изпълнени с напрегната революционна дейност както в страната, така и извън нея. Големите български революционери Раковски, Ботев, Левски, Каравелов и много други полагат огромни усилия за революционната подготовка на народа в страната и на българските емигранти, както и за информирането на света за вековната неправда към българския народ.

Румънската общественост, всред която голям брой български емигранти развиват революционна дейност, познава тежкото състояние на българския народ както от тях самите и техните публикации, които излизат там, така и чрез румънската преса, която следи с интерес хода на събитията в България и изобщо в цялата Османска империя.

За отбелязване е фактът, че преди априлските събития и особено през тяхното развитие румънският народ оказва значителна подкрепа на българските емигрантски среди, които в румънските градове и села имат „възможност да изявят политическите си схващания и да играят ръководна роля в борбата на своя поробен народ“¹. За това говорят честите протести на Високата порта до румънското правителство и исканията то да забрани дейността на българите. Като васална страна Румъния, за да успокои Високата порта, обещава да вземе най-строги мерки, но никога не ги въвежда в действие. И българските борци за свобода намират в крайдунавските градове и села благоприятна почва за революционна дейност, насочена срещу османското иго.

Обявяването на Априлското въстание е нов повод за румънската общественост да изрази своята солидарност с вековния си съсел и приятел и да покаже на европейските сили, че е дошло време да бъде разрешен проблемът на балканските страни. Още по време на усилената подготовка на въстанието през 1875 г. вестник „Vocea Prachovei“ от 16. X публикува прокламация на Комитета на българските въстаници към народа с обръщението: „Скъпи български народе!“ Прокламацията излиза по време на въстанията в Босна и Херцеговина и посочва, че всички съседни народи са въстали да извоюват своите права. Като разкрива тежкото положение на народа, тя го призовава „да изпрати синовете си по бойните поля и да грабне оръжие в ръка“.

Същата година в „Libertatea“ в Браила публикува „Писмо на Гарибалди“ до народа на Херцеговина и „до потиснатите в Източна Европа“. След като се посочва, че турците няма какво да търсят в тази част на Европа, народите от Османската империя се призовават на борба за освобождение: „Ставайте, славни синове на Черна гора, . . . на България и Румъния. Вие всички имате една прекрасна история . . . с вас са всички сърцати хора от цял свят. . .“

¹ Ив. Унджиев, Цв. Унджиева. Христо Ботев. Живот и дело, София, 1975, с. 104.

В. „Românul“ публикува в същата година призив за въстание към българския народ, взет, както се отбелязва, от в. „Знаме“. Отнася се за статията на Христо Ботев „Революция — народна, незабавна, отчаяна“. Вестникът изважда само тази част от статията на Ботев, която е обръщение към българския народ за въстание. Към края на 1875 г. същият вестник публикува поредица от статии, в които се иска освобождението на народите „от Балканите и тяхното формиране като независими държави, за да се осигури мирът“, и зове към солидарност, защото само по този начин може да се унищожи игото.

По време на въстанието румънската преса следи с жив интерес събитията, описвайки със симпатия борбата на въстаналия народ. В. „Telegraful“ от 8 май 1876 г. публикува статията „Българското въстание“ по сведения на своя български кореспондент от София. Сведенията са толкова по-значителни, тъй като идват от един участник в самото въстание или най-малкото от свидетел на събитието. (Името на кореспондента не се посочва.) Авторът на статията прави пълно изложение на причините, които довеждат до въстание, заключавайки: „Какво бихме могли да направим? Отчаянието ни кара да грабнем оръжие. И с оръжие в ръка да искаме правда.“ Става въпрос за въстанието от село Раковица (Софийско). Ето емоционално-образно описание на слизането на въстаниците от планината: „Хубава беше тази гледка, когато слезаха бунтовниците от Балкана да се борят. Пълнеше ни сърцето, като гледахме тези юнаци, готови и на смърт, за да не влячат повече турския ярем. Войводата им носеше куртка с обшита със сърма яка и потури от тъкано в нашите бедни села платно. На главата имаше калпак с ушит червен кръст. Обут беше като конник и носеше на кръста два пишова и сабя. След него вървеше поп и после четите от юнаци, които всички имаха на калпака бели или жълти кръстове.“ В края се посочва, че въстаниците са решени „да не оставят оръжие до победата“. В същия брой на вестника се помества и кореспонденция от Русе, в която се посочва как са се спасили въстаниците, укрепени в Дряновския манастир, през нощта на 8 срещу 9 май, „подпомогнати от хубаво време и от една чета въстаници под ръководството на войвода Кабакчиев от Търново, който действувал в тила на турците“.

В няколко броя в. „Telegraful“ помества дописки за жестокостите на башибозуците в Перушица, в село Тамаракли (Тамръш, Родопите), в Батак, Копривщица и Панагюрище. Интересна е статията на в. „Telegraful“ от 30 май 1876 г., в която се публикува съобщение за хода на въстанието, като се отхвърля твърдението на официалните турски бюлетени, че въстанието е потушено: „Въстаниците държат всичките планински позиции. Главните квартири се намират в Брацигово и Батак. Войводите им са Георги Търнов, Стефан Стамболов, Волон и Бенковски.“

Най-кръватавта борба е била в Перушица. Петхиляден брой въстаници напълно са разбили турците. „В същата статия се съобщава за преминаването и битките на Ботевата чета в България: „От дунавското пристанище Оряхово пристигна новината, че четниците под ръководството на Ботев са водили на 20 май ожесточена борба срещу турските войски близо до Враца. Битката е продължила близо 10 часа и е завършила с блестяща победа на българите. Те са прогонили турците до село Амбарица.“

В тази статия се описва един епизод на парахода „Радецки“, когато двама турци падат в краката на въстаниците и последните им казват, че те нямат нищо против мирния турски народ. Статията завършва с извода, че „борбата на българите е най-благородна и има високата цел да махне вековния тиранин. . . Дано бъде увенчана с успех!“

Интересно е да се споменат тук и някои документи на вътрешната румънска администрация относно преминаването на Ботевата чета в България. На 18 май 1876 г. капитанът на пристанището Турно Северин изпраща доклад до Министерството на вътрешните работи, в който описва случая с кораба „Радецки“ на 17 май.¹ Документът е интересен, тъй като съдържа данни, дадени от капитана на „Радецки“ няколко часа след слизането на четата. В доклада се описва един напрегнат момент от парахода, когато „250 души българи“ се готвят да превземат парахода „Радецки“: „След като минали Бекет, където се качила последната група, почнали да вадят

¹ Вж. Documenti privind Istoria României. Razboiul pentru independență (1877—1878), București, 1952, v.1, partea 2, p. 159—160.

различни оръжия от пакетите, които са били пренесени като багаж и след като се въоръжили, всички горели от нетърпение да се бият за свободата на България.“ Христо Ботев в качеството си на войвода е бил много зает с реда и дисциплината на четата, препоръчвайки на всички „да не безпокоят никого от екипажа на парахода“.

Мястото, избрано от Ботев и неговите другари за слизване на българския бряг, „не беше подходящо за акустиране. . . По липса на достатъчна вода да достигне до брега, четниците са били принудени да скачат във водата, за да излизат на брега. Оттам на достатъчно голямо разстояние те видели двама гранични пазачи. Един въстаник насочил пушката си към тях и стрелял. Паднал един турчин, а другият избягал, след това цялата чета тръгва към вътрешността на страната.“

Румънският дипломатически представител в Белград съобщава в Букурещ на 18 май 1876 г. за слизването на Ботевата чета, като подчертава по-точно нейния ентусиазъм на българска земя: „Слезли веднъж, те разтворили едно знаме, изсвирили с тръба и тръгнали, като викали „Да живее България!“¹

В „Telegraful Român“, който излиза в Сибиу, от 15/27 август 1876 г. публикува интересен репортаж за осъждането на 23-ма въстаници от четата на Христо Ботев, озаглавен „Въстаниците пред съда в Русе“. Авторът на репортажа описва заселанието на съда от 10 август 1876 г. Той насочва вниманието си върху поведението на въстаниците пред съда. Въпреки че знаели турски език, българските патриоти поискали протоколът да бъде прочетен на български език, за да подчертаят с това, че тяхното дело е общонационално. Репортажът е написан със силно чувство за солидарност с подсъдимите и с възмущение от решенията на съда. Същевременно той е изключително интересен, тъй като предава цялата атмосфера на процеса, от което се вижда, че авторът е присъствувал там и подбира мисли от изказванията на подсъдимите: „Това, което ми се прочете, не са моите думи и не признавам протокола —“ каза един от подсъдимите, Киро, учител от Оряхово. — Виждам добре, че няма какво да направя, искам да падна жертва, тогава ме убийте веднага!“ Репортажът се спира на обвиненията, отправени от съда към подсъдимите. Някои са били членове на революционни комитети и са се занимавали със събиране на материални средства за въоръжаване на въстаниците. Споменава се името на Тодор Стойков от София и на Партени Иванчов Бучов от Търново,² „които са минали от Румъния в България и са се били против официалната турска армия. Стефан Николов от Сливен, на 27 години, с интелигентна физиономия, по липса на работа и поради гоненията на запяните е бил принуден да напусне родното място, избягал в планината и заедно с още десет души станал хайдутин. Тази хайдушка чета нападала много години наред турските управници. И най-после чрез предателство четата попаднала в ръцете на турците.“ Стефан Никола следователно е бил хайдутин, войвода на чета, която е действувала непосредствено преди Априлското въстание. От репортажа става ясно, че цялата чета е била осъдена на различни години затвор, самият Стефан Никола е бил осъден на 8 години. Непримирима натура, той избягва от затвора, преминава Дунава и влиза в четата на Ботев. Репортажът посочва присъдите на всички осъдени патриоти. Измежду тях трима са осъдени на смърт чрез незабавно обесване, П. И. Бучков, Т. Стойков и Стефан Никола. Другите са били осъдени на доживотен или различни срокове затвор. След това в репортажа се описва екзекуцията на тримата. Първите двама са били отведени в турската махала на Русе, а последният — в българската. До мястото на екзекуцията са били водени пеша, последвани от многобройно българско население и затова властите взели предпазвателни мерки: „От предпазливост докараха един баталион войници. Пеша и без свещеник осъдените тръгнаха към мястото на екзекуцията, последвани от голяма тълпа. Обесването се извършвало без никаква церемония и първите двама не могли да кажат нито една дума. Само Стефан Никола, който бил обесен в българската махала, окуражил сънародниците си, които гледали обезумени, с думите: „Аз умирам щастлив за вярата!“ Смъртта на Стефан Никола е описана с покъртващи

¹ Documenti privind Istoria României. Războiul pentru independență (1877—1878). București, 1952, v. 1, partea 2, p. 158.

² Става дума за трима осъдени на смърт от извънредното съдилище в Русе на 29 юли (10 август) 1876 г., Стефан Николов, Тодор Стойков и Пенчо Йончев. Стоян Николов е от четата на Таньо Стоянов. Вж. Александър Бурмов. Христо Ботев и неговата чета, София, 1974, с. 115—116.

драматизъм: „Три пъти се скъса въжето. . . Чак на четвъртия път въжето удържа пред мъчителната агония и дори мюсюлманското население се ужаси от жестоката процедура.“

Авторът на репортажа е много развълнуван от смелостта и достойнството на тези трима български мъченици за свободата и от съчувствието на населението към тях: „Всичките трима не си загубиха нито за миг човешкото достойнство и вървяха бодро към мястото на смъртта. Първите двама даже се смяха по пътя. Около четиристотин мъже и жени придружиха тъжното шествие и оставиха там цветя и светлини на восъчни свещи.“

Потушаването на въстанието силно отеква в цяла Европа. Вестниците публикуват многобройни протестни статии против кървавите разправи в България. В „Telegraful Român“ от 29 август/10. IX. 1876 г. препечатва от в. „Republique Française“ протеста на В. Юго срещу жестокостите, извършени в България и Сърбия. Текстът на протеста е обвинителен документ, който вълнува и най-твърдите сърца. Той осъжда варварските изстъпления на башибозуците спрямо мирното население, а особено много правителствата на европейските сили, които с безразличие гледат „как се унищожават един народ“. Обвинявайки тези правителства, В. Юго разкрива цялата драма на Батак, на Търново и на цяла България и информира румънската и цялата световна общественост за тези събития в България и за неотклонното желание на българския народ да изгради свободна държава.

Априлското въстание с благородната цел, която си постави и с дръзвостта и смелостта, с които е водено, мобилизира европейската общественост и по-специално тази от Югоизточна Европа, включително и перото на писателите, да се вдигнат в защита на законните права на въстаниците. Не остават настрана и румънските писатели, които в няколко стихотворения изразяват привързаността си към святото дело на българския народ, разкривайки както неговата дръзвена борба, така и жестокостите при потушаването на въстанието и безразличието на европейските сили спрямо положението на народите на Балканския полуостров.

Николае Скуртеску публикува през 1876 г. стихотворението „Въздишките на България“ („Suspinele Bulgariei“).¹ В повече от 120 стиха той представя ярка картина на борбата на живот и смърт на въстаниците и на целия народ, както и безразличието, с което великите сили гледат развитието на трагедията на Балканите.

За поета Европа (той има пред вид великите сили) е виновна пред човечеството за пасивността си пред голямата неправда. След като описва тъжната картина на села и градове при потушаването на въстанието, поетът допълва какво вижда след това:

Страшна смесица: мъченици и жестоки тирани!
В двора, в колибата, в полето, по планини и долини
Виждаш само терор и чуваш само жалби. . .
Къщите горят в пламъци, разпръснати семейства,
Срутени градове и села опустели. . .

(дословен превод)

Поеът показва на Европа, която не иска да разбере, че „всичко, що човек се нарича, нужда се от свобода“ и че робството трябва най-после да свърши. Той прониква дълбоко в тайната на робския живот, който е „резултат на подли и прикрити интереси“ за срам на цялото човечество“.

В неравната борба се извисява готовността на въстаниците за саможертва и тяхната решителност да се борят до последна капка кръв. Образът на една българска майка, която зашитава детето си, е представен като образ на истинска мъченица.

Вижте там майката, що иска да прикрие
с гърдите си бедното, малко дете. . .
Притиска го, прикрива го с ръце
и бори се с палача, понечил да го грабне.
И умирайки храбро,
тя не дава детето във вражи ръце.

¹ Вж. в-к Telegraful от 19 август 1876 г., и N. Scurtescu. Poezii 1867—1876, Букурещ, 1877 г.

Един млад българин с храбростта и дръзновението си ни напомня героя, възпят от народния певец в „Даваш ли, даваш, балканджи Йово!“ Искайки да защити баща си, паднал в ръцете на черкезите, българският юнак показва неповторима смелост:

А вижте там юнак се бори храбро,
баща си стар той иска да спаси. . .
Десницата увисва му в борбата
и влиза лявата ръка в борба.
А ето че и лявата изгубва
и зъбите си впила във врага,
напразно мъчи се баща си да спаси,
макар отчаян, той го захищава
и пада със последната въздишка.

Обръщайки се към Европа, поетът призовава да се сложи край на „черните дни, от които българинът е наситен“, като посочва, че с това въстание народът иска да му се възвърнат правдата и светлината.

Един друг румънски поет, Александру Пелимон, насочва своя поглед към града Видин, където открива героя си осъден на каторга заради участието му в Априлското въстание. Стихотворението му е озаглавено „Осъденият от Видин“.¹ Започва с романтично представяне образа на героя, изправен на кораба заедно с другите българи-роби, охранявани от силна стража. Следите на отминала цивилизация в града карат поета да се върне назад в историята и да я съпостави с настоящето, когато в града се виждат само „пазари със сергии, аскери, казарми и затвори за осъдени“.

Осъденият, „с дрипава риза, черен калпак и препасан с червен пояс, свири с гайда тъжна песен за своята свобода и за свободата на родината си“ и тези, които го слушат, „сълзи проливат“. Драматичната съдба на героя, представена с много лиризъм и с дълбок реализъм от поета, ни напомня донякъде съдбата на Каравеловия герой от повестта „Войвода“. Като емигрант в Румъния той води спокоен живот, печелейки честно прехраната си. Тук по лучава и скръбната вест, че братята и сестрите му в България са убити от турците, и решава да се върне, за да отмъсти за тях: „Извиках с цяла сила — господи, справедливост! Нарамих пушка и потеглих. . .“

Поеът представя своя герой след това в хайдушки дрехи, който кръстосва горите и планините, за да отмъсти за теглилата на своите братя и да покаже на тирана „какво могат българските синове“:

Покой и минало забравих
сърцето жарко в мене затуптя —
на българските синове дълга
във отмъщението ще покажа.

Към героя се присъединяват и други български юнаци. Това е моментът на обявяването на Априлското въстание. Въстанието е представено от поета като метежна буря:

Балкани заехтяха, изпълнили се с чети,
християнски пушки пукнаха в гори.
на жаждата за мъст пак огъня гори.

В последната част на дългото си стихотворение чрез думите на своя герой А. Пелимон показва, че всички се борят за едно свято дело, подчертавайки патриотизма, който движи въстаналия народ:

За вяра кървава борба кипи
Родината от турци да спасим,
в жестоките страдания и борби,
щастливи, с пушките в ръка вървим.

¹ A. Pelimon. Patriotismu. București, 1877.

Когато попадне в ръцете на врага, героят не се оплаква от своята съдба, не се плаши от смъртта, убеден, че народът ще съди за неговите дела:

О! Ако ме очаква смърт жестока
остава ми виното на мъстта.
И нека днес светът да ме осъди,
а стореното — бог ще ми прости!

Поетът Джордже Баронзи е голям привърженик на освободителната борба на българския народ. Той живее в Браила, където се намира най-голямата част от българската емиграция и в годините 1860—1876 отблизо се запознава с нейната дейност, дори е твърде вероятно да е познавал някои от водещите личности в българското освободително движение. Във всеки случай на него му е познато четническото движение и дори резултатите от действията в България, по-специално на четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа. В памет на тези двама герои на българския народ поетът написва стихотворението „В памет на българските въстаници от 1868 г. и за героичните им борби, водени от тях срещу враговете на тяхното отечество от Караисен, Руситбей от Вишовград, от Царева ливада и от Хаинбоаз — посветено на българската нация по случай новата 1872 г.“

Изглежда, стихотворението не е било съвременено публикувано.¹ Тук го споменаваме само като знак на внимание към проблемите на освободителната борба в България, от което е явно възхищението на поета към нейните герои. Едно друго стихотворение посвещава Баронзи на събитията от април 1876 г. То носи многозначителното име „Гласът на един син на Балкана“². Чрез гласа на този „син на Балкана“ поетът Баронзи представя една потресаваша картина на тежкото положение на българския народ и зова му „На оръжие!“ в този решителен момент. „Синът на Балкана“ вижда родината си, покрита с „воал от скръб“, тревожна и тъжна, защото след хиляди фатални опити часът на спасението още закъснява. Неговото положение постепенно се влошава и стига до момент, в който поетът представя разтърсваща картина:

Мъжете си вдовиците оплакват,
родителите — синовете си,
брат брата си погребва,
горят селата,
войската граби, коли
деца, жени.

Съпротивата на народа е дръзка и постоянна. Земята е осеяна с „хиляди гробове на мъченици“. „Синът на Балкана“ отправя укор срещу хуманизма, хуманизма на Европа, чието безразличие той заклеявява:

Човечността къде е?
Олтарят ѝ къде е?
Къде е свободата
на земята на моите деди?

И божествата са изправени на съд, защото измежду всички светци те изпращат Юда да продаде „таз тъй хубава страна, която тъй обичах аз“, и ако от всички извикани гласове нито един не се отзова за спасение, тогава ясно се чува звънът „на сабята, изтеглена от ножница“, и зовът „Тълпа, роби, на крак!... Събирайте се заедно!“

От казаното накратко става ясно, че румънският печат през бурната 1876 г. широко разтваря страниците си, за да осведоми румънската общественост и румънския народ за драматичните събития на юг от Дунава. Същевременно ясно личи позицията на съчувствие към българския народ, към неговата справедлива кауза, а също така и протестът срещу равнодушието на Европа.

Със своите стихотворения румънските поети се присъединяват също към прогресивното обществено мнение в целия свят, което се обявява в защита на поробенния български народ, вдигнал се с оръжие в ръка да върне свободата си.

¹ В. 1895 г. стихотворението е публикувано от К. Цанков в сп. Българска сбирка, като го приписва на Д. Великин.

² Вж. U. Barozzi. Ecouri poetice. Galați, 1877.